

THE OHRID AGREEMENT - AN UNFINISHED AGREEMENT**Naser ZIBERI***Ombudsman, North Macedonia*

The eighties of the last century were extremely difficult years for Albanians in their lands in former Yugoslavia, including Albanians in North Macedonia. Murders, punishments, discriminations, based on ethnic belonging, had turned into widespread phenomena everywhere, especially in Montenegro and Macedonia. These were the final efforts of a totalitarian-communist system to maintain a status quo that implied denial of freedoms and rights of citizens and especially denial of the national rights of Albanians.

The fall of the Berlin Wall, the changes in the countries of Eastern Europe prompted by perestroika in the USSR and Solidarity in Poland, raised hope for a positive change in the situation even in the Albanian lands outside the administrative borders of Albania, namely in Kosovo, Macedonia, Montenegro, and the Preshevo Valley.

The constitutional changes at the federal and republican levels in the former Yugoslav state community enabled the implementation of political, ideological, and economic pluralism in all the republics. But, these changes for Kosovo were retrograde because Slobodan Milosevic's regime exploited them to suppress the political-territorial autonomy of the Socialist Autonomous Province of Kosovo.

The Socialist Republic of Macedonia was entirely unprepared for this new spirit of change, hesitantly approaching the reform of its political system. However, changes were unavoidable, so the installation of political pluralism, and thus the introduction of a multi-party system for the Albanians of North Macedonia, was seen as a great hope for changing the dire situation they were in. At that time in Macedonia, Albanians were denied the right to education in their native language, even in secondary schooling, even that little right to use Albanian language was limited, the right to baptize children according to the parents' will was denied, access to the administration and the public sector was entirely limited, while violence and reprisals increased.

The differences, political punishments, job exclusions, the demolition of courtyard walls of cult houses-mosques, and other religious objects were preparing the ground for a new wave of deportations, but now not towards Anatolia, but to Western European countries, the USA, and Canada.

Therefore, the spirit of political change in Eastern Europe was viewed sympathetically by the Albanians. There was hope that the situation in Yugoslavia could also change.

After the formation of the first political parties of Albanians in Macedonia, and the first multi-party parliamentary elections, with the entry for the first time of 23 deputies elected by the vote and will of the people in the Assembly of the Republic of Macedonia, the Albanians definitively created the impression that now they held their fate in their own hands, that positive changes in the advancement of their legal-political position in Macedonia would necessarily occur with the change of the system itself. However, this impression was quickly shattered as it was a grand illusion. Changing the system on paper does not necessarily mean a change in the totalitarian mindset and the functioning of the system.

In 1991, the dissolution of the Yugoslav Federation became a reality, and therefore, Macedonia needed to begin its independence process. In these efforts to prepare acts for the

assertion of independence, the first indications of maintaining a mono-ethnic monopoly on administration and power, the status quo were shown.

The first disappointment came with the act of formulation the referendum question for declaring independence scheduled for September 8, 1991. According to this question, citizens were supposed to declare whether they were in favor of the independence of the Republic of Macedonia with the right to reunite with the republics of the former Yugoslav federation. So, there was, an attempt to preserve the status quo in a different form now.

The Albanian parliamentary group, sensing the tendency to preserve the former Yugoslav federation but now in a diminished form, without Croatia and Slovenia, in parallel proposed the Declaration for the Equal Status of Albanians in the Republic of Macedonia. This declaration was supposed to express the political will of the representative body of the citizens - the Assembly - for the advancement of the legal-constitutional position of Albanians in Macedonia.

Certainly, Macedonian deputies unanimously rejected the same, and this was the second blow that Albanians received in the new pluralist system, openly indicating tendencies towards further regression.

The third blow that definitively entrenched the discriminatory legal-constitutional position of Albanians in Macedonia was the approval of the first Constitution of independent Macedonia in November 1991. This legal-political act also reduced the limited rights of Albanians in education, use of language, symbols, representation, and every other public sphere.

There was no illusion that the change in the political system itself would automatically bring improvement to the position of Albanians; on the contrary, the Constitution of 1991 further degraded the legal-constitutional position of Albanians in Macedonia. In other parts of former Yugoslavia, the situation was even more dramatic, with everything Albanian denied in Montenegro and the Presevo Valley, while Kosovo was subjected to violent measures.

Faced with this situation, Albanians in Macedonia were confronted with the serious challenge of positively changing their position through parliamentary battles. The period from 1991 to 2000/2001 was the most telling litmus test of the Albanians' parliamentary battle for fundamental systemic changes in their position. The parliament turned into an arena of gladiators, but the advancements made in the sphere of language use, symbols, rights in education, culture, and other segments were minimal and far from the expectations of the Albanian population in Macedonia.

Efforts to achieve these demands in the aforementioned spheres, often accompanied by mass expressions of revolt, were attempted to be silenced not through dialogue but through the exertion of pressure, violence, and police brutality, which often had consequences for human lives.

This situation created the belief that a radical change in the position of Albanians without amending the Constitution of 1991 was impossible, as it was proven that these constitutional changes could not occur through institutional means via political dialogue. Albanians were faced with the challenge of seeking extra parliamentary solutions.

The result is known, the uprising of 2001 happened, which gave an answer to many unsuccessful attempts to advance the legal and constitutional position of Albanians in Macedonia.

Enveloped by the shadows of a dramatic crisis that risked Macedonia entering a civil war with catastrophic consequences, the international community was forced to put pressure on representatives of the two main communities, Albanian and Macedonian, to sit at the negotiation table in an attempt to find political solutions to the security crisis in the country.

Initially, the Macedonian side refused to sit at the negotiation table, especially rejecting international mediation and amending the constitution. However, the situation on the ground

gradually undermined their absurd stubbornness to refuse dialogue. The successive defeats ultimately forced them to sit at the negotiation table nonetheless.

The frequent visits of high-level representatives from the European Union and the United States created the idea for the development of the dialogue. OSCE Ambassador Robert Frowick designed the format, composition, and content of the negotiations. Macedonian political representatives, under old inertia, tried to justify their loss in the battle by refusing negotiations, even declaring Ambassador Frowick persona non grata. However, the fact is that he set the initial parameters for resolving the crisis.

Formally, the negotiations were organized under the auspices of the late President Boris Trajkovski, with mediation from representatives of the European Union and the United States, respectively Ambassador François Léotard and James Pardew who were supported by a large number of specialists in various fields including politics, law, culture, education, and language.

The negotiations, (which we referred to as negotiations, while the Macedonian side called them "discussions", attempting to justify to the Macedonian public that they were not negotiating - hence not taking on obligations for implementation) - began in early June 2001 in Skopje. Representatives of the Albanian political subjects had previously put forward a draft proposal outlining their demands, mainly related to constitutional changes, legislative amendments, organization of registration with international monitoring, rehabilitation of settlements damaged by bombings and other actions of the security forces of the Republic of North Macedonia, and amnesty for members of the National Liberation Army.

The team of specialists from the European Union and the United States, who were therefore the logistics of the Leotar-Perdju mediators, for seven consecutive days held separate talks with the Albanian representatives (Naser Zyberi, representative of the Party for Democratic Prosperity Xhevdet Nasufi, from the Albanian Democratic Party, and then with Macedonian representatives, including Dosta Dimovska from IMRO-DPMNU (VMRO-DPMNE) and Radmila Sheqerinska from the Social Democratic Union. Initially, they listened to the proposals of the Albanian representatives and then heard the responses of the Macedonian representatives regarding the demands of the Albanian side. The negotiating teams, both Albanian and Macedonian, often expanded with additional participants for specific issues such as education, culture, bilingualism, etc.

After the conclusion of the negotiations, the international representatives organized a political-level meeting, attended by representatives of Albanian and Macedonian political groups, international delegates, and President Trajkovski (Professors Lubomir Franchkovski and Vlado Popovski). Also present were Boris Trajkovski, the Prime Minister at the time, Lupço Georgievski, the leader of the SDUM, Branko Crvenkovski, representatives of the PDP, Imer Imeri, and the DPA, Arbër Xhaferi. Professors Lubomir Frčkovski and Vlado Popovski were also present at the meeting.

At this closed-door meeting, among other things, the international representatives declared that after synthesizing the materials from the discussions held at the specialist level, they would prepare their proposal, which they would then present to the parties. This is exactly what happened; the internationals prepared their proposal.

The presentation of the proposal was held at the beginning of the second part of July 2001 at the headquarters of the European Union in the presence of all participants. The four political parties, representatives of the head of state, and mediators from the EU and the US. The proposal was objective and very comprehensive. This text was much more advanced compared to all subsequent texts regarding the demands of the Albanian side. The same foresaw an entirely citizen-oriented preamble in which no ethnic community was mentioned. Macedonia was defined as a state of all citizens, and the Albanian language was elevated to

the status of an official second language without any restrictions in all settlements where Albanians constituted at least 20% of the population, explicitly mentioning "the Albanian language and its Latin script." The proposal also contained many other changes in all areas that we had identified during the negotiations at that time. However, the Macedonian side remained completely disappointed.

After the presentation, the Prime Minister at the time, Ljubčo Georgievski, strongly protested and opposed the proposal, accusing the international mediators of considering all the proposals and demands of the Albanian side, which practically meant the dissolution of Macedonia. In a demonstrative manner, he abandoned the meeting.

After this meeting, the negotiation process was blocked, and the international representatives, disappointed, withdrew, while the situation on the ground escalated, with the National Liberation Army forces stationed in Haracina near Skopje. This situation was followed by fierce fighting, casualties, injuries, and destruction, forcing the internationals to take additional measures. After a few days' break, the arrival of NATO Secretary General Lord George Robertson and senior representatives for foreign policy and security of the European Union, Javier Solana, in Skopje on July 20, 2001, was announced.

This would be a push for unlocking the negotiation process and bringing the parties back to the negotiating table on one hand, while on the other hand, it would entail an unconditional cessation of hostilities and withdrawal of the NLA units from Haracina.

The meeting was held in the Assembly organized by President Trajkovski, with the participation of all parties and the presence of Javier Solana and George Robertson. After two hours of heated debate, mainly between Prime Minister Georgievski and senior representatives of NATO and the European Union, and when it was thought to be an unsuccessful attempt to bring the parties back to the negotiating table, the representative of the United States Ambassador James Perdjū took the floor and, rising to his feet with a loud tone, said, "Respected participants, all of us, from the president, Mr. Solana and Robertson, but also others, we do not have time for polemical debates without conclusion. Citizens are waiting for solutions, a way out of the crisis. If we do not act quickly and decisively, the situation may spiral out of control, and the consequences could be catastrophic. Therefore, Mr. President, I immediately request that the bitter debate be interrupted by you and the representatives of the four political parties, including the Prime Minister. I seek short and conclusive answers from you without further comments. My question is, do you agree to continue the negotiations, and I want a response with YES or NO, that's all." This threatening tone with a dose of ultimatum from the USA representative, even though his rank was much lower than the NATO Secretary General and the head of foreign policy and security of the EU, led to a resolution of the situation. The response of everyone, including Prime Minister Georgievski, was - Yes, we agree.

This act in fact once again created the conviction of all participants that the American investment in finding a solution - changing the constitution - was persistent. That calculations will not be accepted by anyone.

After confirming the readiness to continue negotiations from all present, Ambassador Perdjū continued, "Since everyone agrees that the negotiations should continue, they will be held in Ohrid, at the residence of the president. All participants will be in quarantine, and until an agreement is reached, there will be no interruption of the negotiations." This was the positive conclusion of the meeting.

Of course, the negotiations were moved to Ohrid on August 1st and continued until August 9th when they were interrupted. I say they were interrupted, because the negotiations did not conclude as anticipated by the international community, which meant a bilateral agreement

on the harmonized text between the Macedonians and Albanians, followed by the signing of the agreement text.

During the negotiations, the most problematic points were expected to be those related to the preamble, language, symbols, higher education, decentralization, census and so on.

The preamble surprisingly did not emerge as a sticking point. The representatives of the president, professors Vlado Popovski and Lubomir Frchkovski, defended the thesis that Macedonia should be defined as a civic state, and the entire constitution should be described in this spirit. Therefore, this topic did not open many debates. However, the curse hit the nail on the head in Article 7 of the Constitution, which regulated the issue of the official language in the Republic of Macedonia.

The Albanians defended the thesis of administrative bilingualism, relying on the proposal given by the international community previously in the text presented at the EU headquarters in Skopje, as well as on various international practices. Meanwhile, the Macedonian side stubbornly remained committed to the existing constitutional choice, claiming that this issue would be absorbed by the change in the law for local self-government. Of course, for us, this approach was entirely unacceptable.

Two days were spent in negotiations, yet no solution was reached. Ambassador Javier Solana was called in for assistance, and he arrived from Brussels on the afternoon of the second day and stayed until late at night, bringing an intermediary version between our position and that of the Macedonians, which de facto is Amendment V of the constitutional changes. However, the Albanian side rejected it as insufficient, while the Macedonians rejected it as too expansive, or as they expressed it, turning Macedonia into a bilingual state.

Since there was no solution on the horizon, in order to prevent the negotiations from stalling, Solana proposed moving on to debate other issues, and whenever there was no progress on a particular issue, it would be set aside to be revisited at the end of the negotiations so that the process could continue to progress without delay.

That's how it was done. All topics were opened and discussed, and for unresolved issues like language and higher education, discussions were to take place at the end of the negotiations. A discussion which never happened as a result of the interruption of the negotiations due to the Karpallak events.

On August 9th, the Macedonian side, including representatives of political parties and the president, did not come to the negotiating table. After a two-hour wait, the internationals informed us that there was no willingness from the Macedonian side to continue negotiations, citing the pretext that the NLA (National Liberation Army) did not respect the ceasefire, that the situation would escalate significantly, and that the agreement HAD TO BE CALLED OFF. Therefore, the attack by NLA members on the Skopje-Tetovo highway at a place called Karpalak had occurred. This action, according to NLA claims, was in response to a police raid in the Gazi Baba neighborhood of Skopje, where several NLA members were killed, including Commanders Teli, Arben Bajrami, and others.

Either way, the atmosphere at the negotiating table became extremely tense and the negotiations stalled.

After three hours of international efforts to bring the parties back to the negotiations, they began their efforts to convince us that this is the maximum, that they guarantee that what has been achieved will be implemented, that they will strive to provide an extensive and positive interpretation for the use of the Albanian language, that higher education, although not explicitly regulated, will be realized by the Albanians, and so on.

With sometimes subtle and sometimes direct and open pressure, after consulting with our leadership and with the leadership of the NLA, as well as the Albanian side, representatives of the Party for Democratic Prosperity, because representatives of the Albanian Democratic

Party had now agreed, they consented to the content as it was, and the parties signed the harmonized text up to that point, not unfinished, respectively without discussing the contested issues such as language, higher education, and so on..

Of course, Annexes B and C were a proposal agreed upon by us but prepared by the international community, containing our demands for the manner and dynamics of implementing constitutional and legislative changes, for population registration, for the rehabilitation of destroyed settlements, amnesty for members of the National Liberation Army, fostering trust between communities, and so forth.

Unfortunately, the agreement, although incomplete and without revisiting the aforementioned issues, suffered further degradation during the process of approving the constitutional amendments in the Assembly. A serious precedent was set when the Albanian factor, both political and military, tolerated it while the internationals accepted it when the Assembly changed the text of the Ohrid Agreement. We are talking about the modification of Annex A, which regulated the content of the preamble, and the proposed amendment VII, which regulated the status of religious communities in the state.

The civic concept agreed upon in Ohrid was abandoned as a result of pressures from the spectrum of Macedonian nationalist political forces, the Macedonian Orthodox Church, and especially the highly destructive role of the then-Speaker of the Assembly. I am convinced that this was also a result of the premature disarmament of the members of the National Liberation Army. The disarmament process was envisaged to take place in three phases, just as the constitutional changes were to be implemented in three phases. This agreement reached between the leadership of the NLA and NATO representatives in the Republic of Macedonia stipulated that NLA members would hand over 30% of their arms at the time of the approval of the constitutional amendment, 30% of the arms would be surrendered at the time of the verification of the constitutional amendment project, and the final contingent with the enactment of the constitutional changes. Unfortunately, disarmament was carried out without respecting this dynamic, meaning it was done ahead of schedule as envisaged by the agreements. Macedonian nationalist forces exploited this to gain additional concessions, contrary to the signed Ohrid Agreement.

The consequences of changing the preamble text agreed upon in Ohrid and abandoning its civic concept are still evident today. Its content, with the enumeration of ethnicities, has become the main obstacle to the initiation of negotiations for Macedonia's full membership in the EU, as it prompted Bulgaria to demand the recognition of the Bulgarian community within it. However, the current composition of the Parliament does not show willingness to fulfill this request, which Bulgaria exploits by using its position to block the process through veto.

The Ohrid Agreement, even in its unfinished and unharmonized form, fully respected, holds particular importance for all citizens of the Republic of North Macedonia. This agreement saved Macedonia from the brink of an all-out war with dimensions and catastrophic consequences similar to the previous wars in Croatia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, and so on.

The Ohrid Agreement prevented tendencies toward changing its current borders and shifted the philosophy of constructing its majoritarian political system to one based on the principles of consociational democracy through double voting. Laws affecting the specific interests and ethnic-national rights of non-majority communities in the fields of education, culture, language, symbols, and local self-governance are approved in the Assembly only if they are also supported by the majority of deputies who do not belong to the majority community.

The identical model of declaration and decision-making has also been implemented in judicial bodies such as the Republican Judicial Council and the Prosecutors' Council in the selection of judges and prosecutors.

An exception to the principle of consociationalism is decision-making in the executive government, which was a request of the Albanian side, but was not supported by international mediators on the grounds that it would lead to the paralysis of the executive function.

Nevertheless, it can be freely and without doubt said that the Ohrid Agreement significantly advanced the juridical-constitutional position of the Albanian people in North Macedonia, but it did not fulfill all the aspirations of the Albanians.

This pact, mediated by our international allies, the United States and the European Union, represents a compulsory and necessary compromise of the time, from the Macedonian perspective, it signifies the achievement of the goal to preserve the unitary character of the state, which has been and remains, according to them, the sole guarantee for the preservation of territorial integrity and their singular state. On the other hand, it represents the realization of the Albanian demand for amending the 1991 constitution, which was the main obstacle to achieving basic aspirations for equality and became the primary generator of disagreements and interethnic conflicts between Albanians and Macedonians until 2001.

The assertions of the Macedonian political establishment, both left-wing and right-wing, that Macedonia has the most democratic constitution compared to the non-majority/minority communities, even verified by the report of the Badinter Commission in 1992, were completely debunked by the Ohrid Agreement. However, it did not achieve the Albanian aspiration for an equal state for both majority communities, Albanian and Macedonian. The demands for a bicameral assembly were not met, the Albanian language did not receive equal treatment with the Macedonian language, and the requests regarding higher education, use of symbols, consensual decision-making on all matters concerning the Albanian community in all state collective bodies, as well as the manner of government selection, budget allocation, and laws, were either diminished or reduced.

The halfway achievement of the political aspirations of both the Albanian and Macedonian communities made this agreement acceptable, or rather tolerable, for both parties. Therefore, it is often regarded as a successful model in political and academic debates whenever a comparative model is sought in various forums. However, on the other hand, it left much to be desired in terms of the duration of the implementation period and the quality of the solutions in the implementation process. This applies to both constitutional amendments and legislative changes resulting from constitutional amendments, as well as the lack of international monitoring in the implementation process, which, in my opinion, represents a major and perhaps the main hindrance to the Ohrid Agreement.

All of this makes the political struggle of Albanians in North Macedonia for the advancement of aspirations for full equality remain an objection of every political class, while turning North Macedonia into a dynamic state, with permanent conflictual governance in its path to building a democratic society with Euro-Atlantic values as the aspiration that unites these two antagonistic communities in many dimensions but unified in the strategic determination for NATO and EU membership.

MARRËVESHTJA E OHRIT-MARRËVESHTJE E PA PËRFUNDUAR

Naser ZIBERI

Avokat i popullit, Maqedonia e Veriut

Vitet e tetëdhjeta të shekullit të kaluar ishin vite jashtëzakonisht të rrënda për shqiptarët në trojet e tyre në ish Jugosllavi, përfshi edhe shqiptarët në Maqedoninë e Veriut. Vrasjet, dënimet, diferencimet, për shkaqe të përkatësisë etnike ishin shndëruar në dukuri masovike, gjithandej, sidomos në Mal të Zi dhe Maqedoni. Këto ishin përpjekjet e fundit të një sistemi totalitar-komunist për të mbajtur në jetë status kuonë të nënkuptonte mohim të lirive dhe të drejtave të qytetarëve dhe veçanërisht mohim të të drejtave kombëtare të shqiptarëve.

Rrënia e murrit të Berlinit, ndryshimet në vendet e europës lindore të paraprirra nga perestrojka në BRSS dhe solidarnost në Poloni, ngjallën shpresë për ndryshim pozitiv të situatës edhe në trojet shqiptare jashta kufijëve të Shqipërisë administrative, pra në Kosovë, Maqedoni Mal të Zi dhe lugin të Preshevës.

Ndryshimet kushtetuese në nivel federativ dhe republikan në bashkësinë shtetërore të Jugosllavisë së atëhershme mundësuan implementimin e pluralizmit politik, ideologjik dhe ekonomik në të gjitha republikat. Por, këto ndryshime për Kosovën ishin retrograde sepse regjimi i Sllobodan Millosheviqit i shfrytëzoi për suprimimin e autonomisë politiko-teritorial të Karhinës socialiste autonome të Kosovës.

Republika socialiste e Maqedonisë u gjet tërësisht e pa përgatitur për këtë frymë të re të ndryshimeve, me shumë hezitim iu qas reformimit të sistemit politik të saj. Megjithatë, ndryshimet ishin të pa shmangshme, prandaj instalimi i pluralizmit politik e me këtë edhe futja e sistemit shumë partiak të shqiptarët e Maqedonisë së veriut u pa si shpresë e madhe për të ndryshu gjendjen e rrëndë në të cilën gjendeshin. Në Maqedoninë e asaj kohe shqiptarëve iu mohua e drejta e arsimit në gjuhën amtare edhe në shkollimin e mesëm, iu cingua edhe ajo pak e drejtë e përdorimit të gjuhës shqipe, iu mohu e drejta e pagëzimit të fëmijëve sipas vullnetit të prindërve, qasja në administratën dhe sektorin publik tërësisht ishte e limituar ndërsa dhuna represaljet ishin shtuar. Diferencimet, dënimet politike, përjashtimet nga puna rëzimi i mureve të oboreve shtëpive të kultit-xhamive dhe objekteve tjera fetare përgatitnin terrenin për një vallë të re shpërguljesh por, tani më jo për në anadoll, por në vendet e Europës perendimore, SHBA dhe Kanada.

Prandaj fryma e ndryshimeve politike në Europën lindore shihej me simpati nga shqiptarët. Ngjallej shpresa se edhe në Jugosllavi situata mund të ndryshoj.

Pas formimit të partive të para politike të shqipëtarëve në Maqedoni, dhe zgjedhjeve të para parlamentare shumëpartiake, hyrjes për herë të parë të 23 deputetëve të zgjedhur nga vota dhe vullneti i popullit në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë, të shqiptarët definitivisht krijuan përshtypjen se tani fatin e kishin në duar të veta, se ndryshimet pozitive në avansimin e pozitës juridiko-politike në Maqedoni do të ndodhnin detyrimisht me vet ndrimin e sistemit. Por, kjo përshtypje shpejt u trguua se ishte një iluzion i madh. Se ndryshimi i sistemit në letër nuk don të thotë ndryshim edhe i mentalitetit totalitar dhe mënyrës së funksionimit të sistemit.

Në vitin 1991 shpërbërja e federatës Jugosllave ishte bërë realitet, prandaj Maqedonia duhej të fillonte procesin e pavarsimit të saj. Në këto përpjekje për përgatitjen e akteve për shoalljen e pavarsisë u treguan indicjet e para për mbajtje të monopolit monoetnik mbi administratën dhe pushtetin dhe status kuosë.

Dëshprimi i parë erdhi që në aktin e formulimit të pyetjes së refrendimit për shpalljen e pavarsisë qu umbajt më 8 shtator të vitit 1991. Sipas kësaj pyetje, qytetarët duhej të deklarohen se: a janë për pamvarsimin e Republikës së Maqedonisë me të drejtë të ribashkimit

me republikat e ish federatës jugoslave. Pra tentohej që të ruhej status kuoja e deriatëhershme në një formë tjetër tani.

Grupi parlamentar shqiptar duke nuhatur tendencën për ruajtjen e federatës së Jugosllavisë së deriatëhershme por tani në formë të cinguar, pa Kroacinë dhe Slloveninë, paralelish propozoi Deklaratën për statusin e barabartë të shiptarve në Republikën e Maqedonisë. Kjo deklaratë duhej të shprehte vullnetin politik të organit përfaqësues të qytetarëve-Kuvendit për avansimin e pozitës juridiko-kushtetuese të shqiptarve në Maqedoni.

Kuptohet deputetët maqedonas njëzëri e refuzuan të njejtën dhe ky ishte grushti i dytë që morën shqiptarët në sistemin e ri pluralist dhe që haptas tregonte tendencat e kahjes së zhvillimit të mëtejme.

Grushti i tretë që definitivisht vulosi pozitën diskriminuese juridiko-kushtetuese të shqiptarëve të Maqedonisë ishte aprovimi i Kushtetutës së parë të Maqedonisë së pavarur në nëntor të vitit 1991. Ky akt juridiko politik tkuri edhe ashtu të drejtat e kufuzuara të shqiptarve në arsim, përdorim gjuhe, simbole, përfaqsim dhe çdo sfer tjetër publike.

Tani më nuk kishte iluzion se ndryshimi i sistemit politik vetvetiu do të sjell përmirësim të pozitës së shqiptarve, përkundrazi, Kushtetuta e vitit 1991 edhe më tepër e degradoi pozitën juridiko-kushtetuese të shqiptarëve në Maqedoni. Në viset tejsa të ish jugosllavisë situata ishte edhe më dramatike, në Mal të Zi dhe luginën e Preshevës mohohej çdo gjë shqiptare, ndërsa Kosova u vu nën masa të dhunshme.

Të gjendur para kësaj situatë shqiptarët në Maqedoni u vunë para sprovës së rëndë të ndryshimit pozitiv të pozitës së tyre përmes betejës parlamentare. Periudha prej vitit 1991 deri në vitin 2000/2001 ishte lakmuri më bindës i humbjes së betejës parlamentare të shqiptarve për ndryshime rrënjësore sistemore të pozitës së tyre. Parlamenti u shndërrua në arenë gladiatorësh por, avansimet që bëheshin në sferën e përdorimit të gjuhës, simbole, të drejtave në arsim, kulturë dhe segmente tjera ishin minimale dhe shumë larg pritshmërive të popullatës shqiptare në Maqedoni.

Përpjekjet për realizim të këtyre kërkesave në sferat e përmendura më lartë, të përcjella edhe me shprehje masovike të revoltës u tentua që të heshten jo me dialog por me ushtrim të presionit, dhunës dhe brutalitetit policore, që jo rallë kishin pasoja edhe jete njerzore.

Kjo situatë krijoi bindjen se ndryshim rrënjësor të pozitës së shqiptarve pa ndryshimin e kushtetutës së vitit 1991 ishte e pa mundur ashtu siç u vërtetua se këto ndryshime kushtetuese nuk mundet të ndodhin në rrugë institucionale përmes dialogut politik. Shqiptarët u vunë para sprovës për të kërkuar zgjidhje ekstrapolitike.

Rezultati dihet, ndodhi kryengritja i vitit 2001 e cila u dha përgjigje shumë përpjekjeve deri atëher të pasukseshme për avansim të pozitës juridiko kushtetuese të shqiptarëve në Maqedoni.

E përfshir nga ethet e një krize dramatike që rezikonte futjen e Maqedonisë në një luftë qytetare me pasoja katastrofale, bashkësia ndërkombëtare u detyrua të ushtroj presion te përfaqësuesit e dy komuniteteve kryesore, shqiptare dhe maqedonase të ulen në tryezën e bisedime në përpjekjen për të gjetur zgjidhje politike të krizës sigurisë në vend.

Fillimisht pala maqedonase refuzonte uljen në tryezë bisedimesh dhe sidomos ndërrmjetësimin ndërkombëtar dhe hapjen e kushtetutës. Por, situata në teren nga dita në ditë e zbehte kryeneçësinë absurde të tyre për të refuzuar dialogun. Disfatat e një pasnjëshme i detyruan ata që megjithatë të ulen në tryezën e bisedimeve.

Vizitat e shpeshta të përfaqësuesve të lartë të Bashkimit Europian dhe shteteve të Bashkuara të Amerikës krijuan idenë për mënyrën e zhvillimit të dialogut. Ambasadori i OSBE-së Robert Frovik disajnoj formatin, përbërjen dhe përmbajtjen e negociatave. Përfaqësuesit politik maqedonas nën inercionin e vjetër duke tentuar të justifikojnë humbjen e e betejës për

refuzim të negociatave, madje ambasadorin Frovik e shpallën persona non grata. Por, fakt është se ai vendosi parametrat fillestar për dalje nga kriza.

Bisedimet formalisht ishin të organizuara nën patronazhin e kryetarit të shtetit, të ndjerit Boris Trajkovski, me ndërmjetësim të përfaqësuesve të Unionit European dhe shteteve të Bashkuara të Amerikës, respektivisht ambasadorve Fransoa Leotar dhe Xhejms Perdju të cilët mbështeteshin nga një numër i madh i specialistëve të fushave të ndryshme politike, juridike, kulturore, arsimore e gjuhësore.

Negociata – bisedimet, (ne i quanim negociata, pala maqedonase bisedime, duke tentuar që para opinionit maqedonas të justifikohet se nuk negocijojnë-pra nuk marrin detyrime për implementim) filluan në pjesën e parë të muajit qershor të vitit 2001 në Shkup. Prapakisht përfaqësuesit e subjekteve politike të shqiptarëve kishin bërë një propozim tekst me kërkesat e tyre që kryesisht kishin të bënin me ndryshimet kushtetuese, ndryshime ligjore, organizim të regjistrimit me monitorim ndërkombëtar dhe rehabilitim të vendëbanimeve të dëmtuara nga bombardimet dhe veprimet tjera të forcave të sigurisë të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe amnestinë e pjestarve të Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare.

Ekipi i specialistëve të Unionit European dhe shteteve të bashkuara të Amerikës që ishin pra logjistika e ndërmjetësuesve Leotar-Perdju, për shtatë ditë radhas zhvilluan bisedime ndaras me përfaqësuesit shqiptar (Naser Zyberi përfaqësues i Partisë për Prosperitet Demokratik dhe

Xhevdet Nasufi nga radhët e Partisë Demokratike Shqiptare) dhe pastaj me ato maqedonas (Dosta Dimovska e VMRO-DPME-së dhe Radmila Sheqerinska nga Lidhja Social Demokrate), së pari për të ndërgjuar propozimet e përfaqësuesve shqiptar e më pas për të ndërgjuar përgjigjet e përfaqësuesve maqedonas në lidhje me kërkesat e palës shqiptare. Ekipet negociuese edhe shqipëtare edhe maqedonase shpeshëherë zgjeroheshin me pjesëmarrës plotësues për lëmi konkrete si arsim, kulturë, dygjuhësi etj.

Pas përfundimit të bisedimeve përfaqësuesit ndërkombëtar orgasnizuan një takim në nivel politik në të cilin merrnin pjesë përveç grupeve të specialistëve të përfaqësuesve politik shqiptar, maqedonas, ndërkombëtar dhe të presidentit trajkovski (profesorët Lubomir Frçkovski dhe Vlado Popovski), prezent ishin Boris Trajkovski, Kryetari dhe kryeministër i kohës Lupço Georgievski kryetari LSDM-së Branko Crvenkovski, i PPD-së Imer Imeri dhe PDSH-së Arbër Xhaferi.

Në këtë takim që mbahej kuptohet me dyer të mbyllura ndër të tjera përfaqësuesit ndërkombëtar deklaruan se pas sublimimit të materialeve nga bisedat e zhvilluara në nivel specialistësh, do të përgatitnin propozim e tyre të cilin në këtë përbërje do tua prezentojnë palëve. Kështu edhe ndodhi. Ndërkombëtarët përgatitën propozimin e tyre.

Przantimi i propozimit u mbajt në fillim të pjesës së dytë të muajit korik të vitit 1991 në selinë e Unionit European në prani të të gjithë pjesëmarrësve. Katër partitë politike, përfaqësuesite kryetarit të shtetit dhe ndërmjetësuesit e UE dhe SHBA-ve. Propozimi ishte objektiv dhe shumë përmbajtësor. Ky tekst ka qenë shumë më i avancuar në raport me të gjitha tekstet e më vonshme sa i përket kërkesave të palës shqiptare. I njëjti parashihet prambull me karakter tërësisht qytetar në të cilën nuk përmendej asnjë komunitet etnik, Maqedonia definohej si shtet i të gjithë qytetarve, gjuha shqipe ngritej në status të gjuhës së dytë zyrtare pa asnjë kufizim në të gjitha vendbanimet ku shqiptarët përbënin sëpaku 20% të popullsisë dhe shprehimisht përmendej “gjuha shqipe dhe shkrimi i saj latin”. Propozimi përmbante edhe shumë ndryshime tjera në të gjitha fushat që ne i kishim detektuar gjat asaj kohe të negociatave. Por, pala maqedonase mbeti tërësisht e zhgënjyer.

Pas prezantimit, kryeministri i kohës Lupço Georgievski, ashpër protestoi dhe kundërshtoi propozimin duke akuzuar ndërmjetësit ndërkombëtar dhe duke i akuzuar se të gjitha propozimet dhe kërkesat e palës shqiptare janë marrë parasyshtë, se kjo praktikisht do të thotë shpërbërje e Maqedonisë dhe në mënyrë demonstrative braktisi mbledhjen.

Pas këti takimi, procesi negociator u bllokua, ndërkombëtar të zhgënjyer u tërhoqën, ndërsa situata në teren u përshkallëzua. Forcat e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare u stacionuan në Haraçinë afër Shkupit. Kjo situatë e përcjellë me luftime të ashpra, viktima, plagosje dhe shkatërimet, detyroi ndërkombëtarët të ndërmarin masa plotësuese. Pas një pauze disa ditore, u paralajmërua ardhja e Sekretarit të përgjithshëm të NATOS, lordit Xhorxh Robertson dhe përfaqësuesit të lartë për politikë të jashtme dhe siguri të Unionit Europian Javier Solana në Shkup më 20 korrik të vitit 2001.

Kjo do të ishte përpjeke për deblokim të procesit negociator dhe kthim të palëve në tryezën e bisedimeve nga njëra anë ndërsa nga ana tjetër ndërprerje të pakushtëzuar të luftimeve dhe tërheqje të njësiteve të UÇK-së nga Haraçina.

Takimi u mbajt në Kuvend në organizim të presidentit Trajkovski ndërsa me pjesëmarrje të të gjitha palëve dhe prezencë të Javier Solanës dhe Xhorxh Robertsonit. Pas dy orë debati polemizues, kryesisht mes kryeministrit Georgievski dhe përfaqësuesve të lartë të NATOS dhe Unionit Europian dhe kur mendohej se kjo do të ishte një përpjekje e pasukseshme për të kthyer palët në tryezën e bisedimeve, përfaqësuesi i Shteteve të Bashkuara të Amerikës ambasadori Xhejms Perdju morri fjalën dhe duke u ngrit në këmbë me një ton të lartë tha: "Të nderruar pjesëmarrës, ne të gjithë, që nga presidenti, zotërinjtë Solana e Robertson por edhe të tjerët, nuk kemi kohë për debate polemizuese dhe pa epilog, qytetarët presin zgjidhje, dalje nga kriza, nëse nuk veprojmë shpejt dhe me vendosmëri situata mundet të del nga kontrolla, ndërsa pasojat mund të jenë katastrofale. Prandaj zoti president, kërkoj menjëher të ndërpritet debati shterpë dhe nga ju dhe përfaqësuesit e katër partive politike, përfshi edhe kryeministrin, kërkoj përgjigje të shkurtdhe pa komente plotësuese. Pyetja ime është a jeni ju dakord për vazhdim të negociatave dhe dua përgjigje vetëm me PO ose JO, kaq." Ky ton kërcënues me dozë ultimatumit i përfaqësuesit të SHBA-ve edhe pse rangi i tij ishte shumë më i ulët se sekretarit të përgjithshëm të NATOS dhe shefit të politikës së jashtme dhe sigurisë të UE, bëri që situata të marrë zgjidhje, përgjigja e të gjithëve, përfshi edhe kryeministrin Georgievski ishte – Po, jemi dakord.

Ky akt në fakt krijoi edhe njëher bindjen te të gjithë pjesëmarrësit se investimi amerikan për gjetjen e zgjidhjes-ndryshimin e kushtetutës, ishte këmbëngulës. Se kalkulime nuk do të pranohen nga askush.

Pas konfirmimit të gatishmërisë për vazhdim të negociatave nga të gjithë të pranishmit, ambasadori Perdju vazhdoi, meqë të gjithë pajtoheni që bisedimet të vazhdojnë ato do të vazhdojnë të mbahen në Ohër, në rezidencën e kryetarit të shtetit. Të gjithë pjesëmarrësit do të jenë në karantin dhe deri sa nuk arihet marrëveshje nuk ka ndërprerje të bisedimeve. Ky ishte epilogu-pozitiv i takimit.

Kuptohet, bisedat u bartën në Ohër që nga një dy gushti dhe zgjatën deri më 9 gusht kur edhe u ndërpre. Them u ndërpre, sepse bisedimet nuk përfunduan ashtu siq ishte parashikuar nga ndërkombëtarët që nënkuptonte dakordësimin e dyanshëm për tekstin e harmonizuar pra maqedonasve dhe shqiptarve dhe më pas nënshkrim të tekstit të marrëveshties.

Gjat negociatave, pikat më problematike, pritej të ishin ato që kishin të bëjnë me preambulën, gjuhën, simbolet, arsimin superior, mbivotimi, regjistrimi i popullsisë e kështu me radhë.

Preambula për habi nuk u çfaq si mollë sheri, përfaqësuesit e presidentit, profesorët Vlado Popovski dhe Lubomir Fërçkovski mbrojtën tezën që Maqedonia duhet të definohej si shtet qytetar dhe e gjithë kushtetuta duhet të përshkruhet me këtë frymë. Prandaj, kjo temë nuk hapi shumë debate. Por, shara hasi në gozhdë në nenin 7 të Kushtetutës i cili regullonte çështjen e gjuhës zyrtare në Republikën e Maqedonisë.

Shqiptarët mbronin tezën e bilingualitetit administrativ duke u mbështet në propozimin e dhënë nga ndërkombëtarët paraprakisht në tekstin e prezantuar në selinë UE në Shkup, por edhe në praktika të ndryshme ndërkombëtare, ndërsa pala maqedonase me këmbëngulje

mbetej në zgjedhjen egzistuese kushtetuese duke pretenduar se me ndryshimin e ligjit për vetadministrim lokal do të apsorbohej kjo çështje. Natyrisht se për ne kjo qasje ishte tërësisht e papranueshme.

U harxhan dy ditë në negociata dhe zgjidhje nuk u arrit. U thirr në ndihmë edhe ambasadori Javier Solana i cili pasditën e ditës së dytë erdhi enkas nga Brukseli dhe mbet deri në orët e vona të mesnatës duke sjell një verzion të ndërmjetëm mes qëndrimit tan dhe atij maqedonas e që de fakto është amandamenti aktual, pra amandamenti V i ndryshimeve kushtetuese, por të cilin edhe pala shqiptare e refuzonte si të pa mjaftueshëm ndërsa maqedonasit e refuzonin si tepër të zgjeruar apo siq shpreheshin ata, kjo e shndëron Maqedoninë në shtet bilingual.

Meqë zgjidhje në horizont nuk shihej, me qëllim që bisedat mos të bllokoheshin, Solana propozoi të kalohet në debat për çështjet tjera dhe kurdo që nuk do të ketë përparim për ndonjë çështje ato të mbeten të rezervuara për tu ridiskutuar në fund të negociatave në mënyrë që procesi të vazhdonte të zhvillohej dhe mos të kishte ngecje.

Kështu edhe u bë, u hapën dhe diskutuan të gjitha temat, dhe për çështjet e pa mbyllura si gjuhën dhe arsimin superior duhej të diskutohej në fund të negociatave. Diskutim i cili nuk ndodhi asnjë herë si rezultat i ndërprerjes si besidemeve përshkak të ngjarrjeve të karpallakut.

Më 9 gusht, pala maqedonase edhe përfaqësuesit e partive politike edhe të presidentit nuk erdhën në tryezën e bisedimeve. Pas dy orë pritje ndërkombëtarët na njohtuan se nuk ka fare disponim për të vazhduar negociatat nga pala maqedonase me pretekstin se UÇK-ja nuk respekton armëpushimin, se situata do eskaloj skajshmërisht dhe se marrëveshtja DUHET TË QUHET E MBYLLUR. Pra kishte ndodhur sulmi i pjesëtarëve të UÇK-së në magjistralen Shkup Tetovë në vendin e quajtur Karpallëk. Ky aksion, sipas pohimeve të UÇK-së, ishte si përgjigje e një bastisje të pjesëtarëve të policisë në lagjen Gazi Babë të Shkupit e ku u vranë disa pjesëtar të UÇK-së si Komandat Teli, Arben Bajrami e të tjerë.

Sido qoftë, atmosfera në tryezën e bisedimeve u tendos skajshmërisht dhe negociatat u bllokuan.

Pas tre orë përpjekje të ndërkombëtarëve për të kthyer palët në negocata ata filluan përpjekjet për të na bindur se kjo është maksimumi i mundshëm, se ata jan garanca se kjo që është aritur do të implementohet, se për përdorimin e gjuhës shqipe do të përpiqen të japin interpretim ekstenziv dhe pozitiv, se arsimi superior edhe pse në mënyrë eksplicite nuk është regulluar atë shqiptarët do ta realizojnë e kështu me radhë.

Me një presion ngandonjëher suptil e ngandonjëher edhe të drjetpëdrejtë dhe të hapur, pas konsultimit tonë edhe me udhëheqësinë e UÇK-së, edhe pala shqiptare, pra përfaqësuesit e Partisë për Prosperitet Demokratik, sepse përfaqësuesit e Partisë Demokratike Shqiptare tani më kishin rrënë dakord, dha pëlqimin për përmbajtjen e till siq ishte dhe palët nënshkruan tekstin e harmonizuar deri në atë moment, por të pa përfunduar., respektivisht pa ridiskutuar çështjet kontestuese si gjuha, arsimi superior e kështu me radhë.

Kuptohet që Aneksit B dhe C ishin propozim i dakorduar me ne por i pregatitur nga ndërkombëtarët dhe përmbanin kërkesat tona për mënyrën dhe dinamikën e implementimit të ndryshimeve kushtetuese dhe ligjore, për regjistrimin e popullsisë, për rehabilitimin e vendbanimeve të shkatëruara, amnesti të pjesëtarëve të ushtarëve të Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare, këthimin e mirbesimit mes komuniteteve e kështu me radhë.

Fatkeqësisht marrëveshtja ndonëse e pa rrumbullaksuar dhe pa i ridiskutuar çështjet e theksuara më lartë, pësoi degradim të mëtejme gjatë procedurës së aprovimit të ndryshimeve kushtetuese në Kuvend. Precedent i rëndë u bë, që faktori shqiptar si ai politik edhe ai ushtarak e toleruan ndërsa ndërkombëtrët e pranuan, kur Kuvendi ndryshoi tekstin e Marrëveshtjes së aritur në Ohër. Fjala është për ndryshimin e Aneksit A që rregullonte përmbajtjen e tekstit të preambulës dhe tekstin e propozim amandamentit VII që rregullonte statusin e bashkësive fetare në shtet.

Koncepti qytetar i dakordësuar në Ohër u braktis si rezultat i presioneve të spektrir të forcave nacionaliste politike maqedonase, Kishës ortodokse maqedonase dhe sidomos rolit tejet destruktiv të kryetarit të atëhershëm të Kuvendit. Jam i bindur që kjo ishte edhe si rezultat i faktit të çarmatimit të parakohshëm të pjesëtarve të Ushtrisë Çlirimtare Kombtare. Procesi i çarmatimit ishte parapar të bhet në tre faza, ashtu siç do të zhvilloheshin ndryshimet kushtetuese në tre faza. Kjo marrëveshtje e aritur mes udhëheqësisë së UÇK-së dhe përfaqësuesit të NATOS në Republikën e Maqedonisë prashihte që të pjesëtarët e UÇK-së të dorzonin 30 % të armatimit në momentin e aprovimit të nevojës për ndryshimin e kushtetutës, 30% të armatimit të dorzohej në momentin e vërtetimit të projekt ndryshimeve kushtetues dhe kontingjenti fundit me aktin e miratimit të ndryshimeve kushtetuese. Fatkeqsisht çarmatimi u bë pa respektu kët dinamikë, pra u bë para kohës së parapar me marrëveshtje, ndërsa forca nacionaliste maqedonase e shfrytëzuan këtë për të fituar koncesione plotësuese dhe në kundërshtim me Marrëveshtjen e nënshkruar të Ohrit. Pasojat e ndryshimit të tekstit të preambulës të dakorduar në Ohër dhe braktisjes së konceptit qytetar të saj, i shohim edhe sot. Përbajtja e saj me numrimin e etniteteve është shndëruar në pengesën kryesore për mosfillimin e negociatave për antarsim të plotë të Maqedonisë në BE, sepse nxiti aspiratat që Bullgaria të kërkoj evidentimin e komunitetit bullgar në të, ndërsa përbërja aktuale e Kuvendit nuk çfaq disponim për të përmbush këtë kërkesë për çka Bullgaria shfrytëzon pozitën e saj që përmes vetos të bllojoj procesin.

Marëveshtja e Ohrit edhe si e tilë, pra e pa përfunduar dhe harmonizuar e respektuar tërësisht ka rëndësi të veçantë për të gjithë qytetarët e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Kjo marrëveshtje, Maqedoninë e shpëtoi nga vorbulli i një lufte totale me përmasa dhe pasoja katastrofale të ngjashme me luftërat paraprake në Kroaci, Bosnje e Hercegovinë, Kosovë e kështu me radhë.

Marrëveshtja e Ohrit pengoi tendencat për ndryshim të kufijve aktual të saj dhe ndryshoi filozofinë e ndërtimit të sistemit politik majorizues në sistem të bazuar në parimet e shtetit të demokracisë konsociale përmes votimit të dyfishtë. Ligjet që tangojnë interesat e veçanta dhe të drejtat etnike-kombëtare të komuniteteve joshumicë në sferën e arsimit, kulturës, gjuhës, simboleve, vetadministrimit lokal aprovohen në Kuvend vetëm nëse të njëjtat mbështeten edhe nga shumica e deputetëve që nuk i përkasin komunitetit shumicë.

Model identik i deklarimit dhe vendimmarrjes është implementuar edhe në organe të jurisprudence si në Këshillin republikan gjyqësor, Këshillin e prokurorëve me rastin e zgjedhjes së gjykatësve dhe prokurorëve.

Përrjashtim nga parimi i konsensualitetit përbën vendimmarrja në egzekutiv-qeveri, që ka qenë kërkesë e palës shqiptare, por që nuk u mbështet as nga ndërmjetësit ndërkombëtar me motivacionin se kjo do të sillte paralizimin e funksionimit të egzekutivit.

Si do qoftë, lirisht dhe pa mëdyshje mund të thuhet se Marrëveshtja e Ohrit dukshëm avansoi pozitën juridiko-kushtetuese të popullit shqiptar në Maqedoninë e veriut, por ajo nuk arriti të plotësojë të gjitha aspiratat e shqiptarëve.

Ky pakt i ndërmjetësuar nga aleatët tan ndërkombëtar, SHBA dhe Unioni Evropian, paraqet kompromisin e detyrueshëm dhe të domosdoshëm të kohës, që nga pikëpamja maqedonase don të thotë aritje e qëllimit të ruajtjes së karakterit unitar të shtetit që ka qenë dhe mbetet sipas tyre, garanca e vetme për ruajtjen e tërësisë territoriale dhe shtetit të vetëm të tyre dhe realizim nga ana tjetër i kërkesës së shqiptarëve për ndryshim të kushtetutës së vitit 1991 e cila paraqiste pengesën kryesore për realizimin e aspiratave elementare për barazi dhe që shndërrohej në gjeneratorin kryesor të mosmarrëveshtjeve dhe konflikteve ndëretnik shqiptaro maqedonase deri në vitin 2001.

Tezat e establishmentit politik maqedonas të proviniençës së majtë dhe të djathtë, se Maqedonia ka kushtetutën me standarde më demokratike në raport me komunitetet

joshumicë/pakicat, madje të verifikuar edhe me raportin e komisionit të Banditerit të vitit 1992, Marrëveshtja e Ohrit i demaskoi tërësisht, por ajo nuk arriti realizimin e aspiratës shqiptare për shtet të barabart të dy komuniteteve shumicë, shqiptare e maqedonase. Nuk u realizu kërkesa për kuvend dy dhomësh, gjuha shqipe nuk morri trajtimin e gjuhës tërësisht të barabartë me gjuhën maqedonase, ndërsa kërkesat për arsim superior, përdorim të simboleve, vendosje konsesuale në të gjitha çështjet me interes për komunitetin shqiptar në të gjitha organet kolektive shtetërore si dhe mënyra e zgjedhjes së qeverisë, sjellja e buxhetit dhe ligjeve u cunguaan ose u reduktuan.

Mbetja në gjysëm rrugë në aritjen e aspiratave politike të të dyja komuniteteve, shqiptare dhe maqedonase, nga njëra anë këtë marrëveshtje e bëri të pranueshme apo më mirë thënë të durueshme për të dyja palët dhe prandaj ajo shpesh merret edhe si model suksesi në debatet politike por edhe akademike saherë që kërkohet model komparativ në forume të ndryshme, por nga ana tjetër, ajo la shumë për të dëshiruar në stërgjatjen e periudhës së implementimit por edhe kualitetit të zgjidhjeve në procesin e implementimit si në vet amandamentet kushtetuese, ashtu edhe ndryshimet ligjore si derivat i ndryshimeve kushtetues edhe si pasojë e mungesës së monitorimit ndërkombëtar në procesin e implementimit që sipas meje paraqet hendikep të madh dhe ndoshta kryesor për Marrëveshtjen e Ohrit.

E gjith kjo bën që lufta politike e shqiptarve në Maqedoninë e Veriut për avansimin e aspiratave për barazi të plotë, të mbetet objeksion i çdo klase politike, ndërsa Maqedoninë e Veriut e shndëron në shtet dinamik, me qeverisje konfliktuale permanente në rrugtimin e saj për të ndërtu një shoqri demokratike me vlera euroatlantike si aspirat që bashkon këto dy komunitete antagonistë në shumë dimensione por të unifikuara në përcaktimin strategjik për anëtarim në NATO dhe EU.